

Сергійчука С. І.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв

ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА УМОВИ ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

Постановка проблеми. Здійснення позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку держави набагато в чому обумовлене необхідністю поглибленого дослідження питань управління продуктивністю праці, виявлення чинників і резервів її підвищення. Вони повинні вирішуватися на рівні окремих підприємств, їх об'єднань та на макрорівні. Слід зазначити про наявне багаторазове відставання значення показника продуктивності праці в Україні від рівня розвинутих країн, таких як США, Японії, країн Західної Європи і Південно-Східної Азії, що насамперед обумовлено значним технологічним та інформаційним розривом, величезним відставанням в технічній оснащеності виробництва, його інтенсивності, низькому рівні організації праці, виробництва й управління тощо. Тому дослідження питань сутності, класифікації чинників та умов зростання продуктивності праці є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у визначення чинників, що впливають на продуктивність праці, було зроблено такими українськими та російськими вченими-економістами, як: Авалишниковою В.І., Антосенковим В.Г., Белашовим Л.А., Гавріловим Р.В., Грязноюю А.Г., Додоновим О.В., Ефремовим А.В., Івановим Н.І, Карпухіним Д.Н., Кліяненко Б.Т., Кокіним Ю.П., Костіним Л.А., Ломановим І.Ф., Науменко К.Д., Соколовою Л.В., Ткаченко В.П., Шабановим Н.І., Уманським О.М. та інш. Таким чином, в основі даних досліджень міститься комплексний підхід щодо визначення чинників, які впливають на ефективність праці та всього процесу виробництва. Проте в економічній літературі до цього часу існує певна дискусія з класифікації чинників зростання продуктивності праці.

Постановка завдання. Дослідження поглядів вчених-економістів на сутність і класифікацію чинників підвищення продуктивності праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У "Сучасному економічному словнику" Б. Райзберга під "чинником" розуміється один з основних ресурсів виробничої діяльності підприємства, і економіки в цілому (земля, праця, капітал, підприємництво); рушійна сила економічних, виробничих процесів, що впливають на результат виробничої, економічної діяльності [5, с. 356]. І далі, в цьому ж словнику наголошується, що чинники виробництва – це ресурси, які використовуються у виробництві, та від яких певною мірою залежать кількість і обсяг продукції, що випускається. До таких чинників відносяться: земля, праця, капітал, підприємницька активність (підприємницькі здібності) [5, с. 357-358]. Даючи ж визначення (у множині) чинників взагалі, автори вказаного економічного словника неправомірно, разом з умовами і причинами, включають до нього параметри і показники [5, с. 357].

Для поглибленого вивчення сутності поняття "чинник" доцільно підкреслити ще раз, що показник продуктивності праці кількісно визначає реалізовану можливість, закладену в продуктивній силі праці досягнення певного рівня цієї продуктивності під впливом багатьох чинників.

Окремі вчені економісти відзначають, що жива праця повільно впливає на економічне зростання, тому разом з продуктивністю праці можна та потрібно говорити про продуктивність матеріалів, енергії, запасів, устаткування тощо, а також про загальну продуктивність, котра характеризує ефективність використання всіх залучених у виробництво ресурсів [6]. Через це, розраховуючи показник продуктивності праці як один із показників, що характеризує результативність виробництва і праці, слід мати на увазі, що не тільки жива праця є джерелом виробленої продукції, що враховується, але й уречевлена. Продуктивність праці слід розглядати у взаємозв'язку з продуктивною силою праці як показник, що кількісно визначає закладену в ній реалізовану можливість досягнення конкретного рівня такої продуктивності.

К. Маркс таким чином характеризував сутність економічної категорії "продуктивна сила праці". Він підкреслював: "Производительная сила труда определяется разнообразными обстоятельствами, между прочим, средней степенью искусства рабочего, уровнем развития науки и степенью ее технологического применения, общественной комбинацией производственного процесса, размерами и эффективностью средств производства, природными условиями" [4, с. 48]. На мікрорівні використовується показник продуктивності індивідуальної праці, яка характеризує ефективність живої праці, котра визначається виробленням продукції на одного працюючого. На макрорівні в поняття зростання продуктивності сукупної (суспільної) праці закладена наступна сутність: "Повышение производительности труда заключается именно в том, что доля живого труда уменьшается, а доля прошлого труда увеличивается, но увеличивается так, что общая сумма труда, заключающаяся в товаре, уменьшается, что, следовательно, количество живого труда уменьшается больше, чем увеличивается количество прошлого труда" [4, с. 286].

Еволюція розвитку науки про продуктивність праці дозволяє зробити висновок про те, що разом з К. Марксом вченими-економістами в період з XVI по XX ст. сформовано достатній науковий потенціал, що дозволив надалі визначити сучасний погляд на сутність продуктивності праці й чинники, що впливають на неї.

М. Балудянський і Ф. Бастія на особливу увагу приділяли такому чиннику, як технічний прогрес, вдосконалення якого забезпечує підйом національного господарства через зростання продуктивності праці [3, с. 76–77, 93–94]. У свою чергу, в наукових працях американських економістів П. Дугласа і Ч.Кобба при розгляді резервів підвищення ефективності економіки в обґрунтуванні макроекономічної виробничої функції математично доведено, що без врахування науково-технічного прогресу неможливо добитися ні вдосконалення техніки, ні зростання продуктивності праці [3, с. 194–196].

В теоріях продуктивності Ж-Б Сея, Кері і Кларка виділено такий чинник, як технічна озброєність та кваліфікація працівників. Слід зазначити, що

функцію Кобба-Дугласа удосконалено на початку ХХ століття відомим американським економістом Р. Солоу, який доповнив її такими чинниками, як приріст капіталу, збільшення чисельності і, так званий "людський капітал", залежно від знань, умінь і кваліфікації працівників, а також – характеру праці [8, с. 70–73].

Особливого значення набуває так званий "закон зростання продуктивності праці", як певне узагальнення наукових досліджень класиків економічної теорії, в якому знайшло свій вираз "... причинно-следственные, устойчивые и существенные связи между развитием и совершенствованием производительных сил, с одной стороны, и обусловленных этим увеличением количества произведенной продукции и услуг – с другой ..." [3, с. 549–550]. У цьому законі визначено 5 груп чинників, які впливають на продуктивність на макрорівні, а саме: матеріально-технічні (ступінь використання засобів виробництва, НТП, технології); організаційно-економічні й управлінські; природні; суспільно-економічні (форми власності) і соціально-психологічні (умови праці і відпочинку).

Поглиблене визначення сутності та більш повна класифікація чинників підвищення продуктивності праці надано в працях зарубіжних учених кінця ХІХ – початку ХХ століття. Так, Д. Скотт Симон, удосконалюючи модель вимірювання продуктивності, в кейнсіанській моделі макроекономіки визначив сім економічних чинників, які класифікуються як початкові для зростання національного доходу на основі продуктивності праці, а саме: кількість та якість працівників, кількість і якість засобів виробництва, наявна техніка і технологія, рівень та форми конкуренції, споживчі переваги, гранична тяжкість праці і соціальна структура суспільства.

Особливого значення набувають результати дослідження радянських вчених економістів, які покладено в основу вимірювання продуктивності праці. Вони заклали теоретичні засади щодо формування критеріального підходу в оцінці і класифікації чинників, що впливають на продуктивність. Вчений Е. В. Ігнатовіч розробив критеріальну модель досягнення оптимальності й зростання

економічної системи (підприємства, галузі, національної економіки та світового господарства в цілому). Серед провідних чинників, які впливають на зростання продуктивності праці і, при цьому, забезпечують зростання економічної системи, було виділено наступні: напруженість праці, інтенсивність праці, технологічний рівень виробництва, вартість основних виробничих фондів і матеріалів (ресурсів виробництва).

Розглядаючи питання сутності та класифікації чинників продуктивності праці, сучасні вчені-економісти України також схиляються до думки про необхідність багатofакторного вимірювання даної економічної категорії – з одного боку, а з іншої – до її розгляду при визначенні чинників, що впливають не тільки на живу, але й на уречевлену працю. Так, Л. І. Кочурова пов'язує зростання продуктивності з оновленням основних фондів, раціональним використанням ресурсів виробництва, впровадженням технологій, навиками і вміннями працівників. До аналогічної точки зору схильні й О. М. Уманський і І. Ф. Ломанов, розглядаючи ефективність використання ресурсів як узагальнюючий чинник сукупної продуктивності при формуванні коштів на оплату праці працівника підприємств.

В дослідженнях О. В. Додонова визначено класифіковані групи чинників, що безпосередньо впливають на зростання продуктивності праці при пошуку джерел зростання витрат на оплату праці за рахунок мобілізації внутрішніх резервів підприємства, а саме: техніко-технологічні (впровадження нової і модернізація діючої техніки та технологій, автоматизація виробничих процесів) і організаційно-економічні (вдосконалення організації праці і його нормування, організація виробництва і структури апарату управління; підвищення кваліфікації кадрів та їх мотивації до високопродуктивної праці) [2, с. 79].

В деяких наукових працях існує підхід щодо поділення чинників продуктивності праці на рівні підприємства на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх чинників входять так звані "тверді" чинники, що складаються з виробів, устаткування, технологій, матеріалів і енергії; другу групу складають люди, організація, методи роботи, стилі управління. Особливого значення

набувають зовнішні чинники, де в першу підгрупу включені економічні, демографічні та соціальні чинники; у другу – робоча сила, земля, енергетичні ресурси, сировина; у третю – інституційні механізми, політика і стратегія; інфраструктура і так далі. Внутрішні чинники є контрольованими, в той час, як зовнішні чинники є неконтрольованими та здійснюють вплив на рівень і динаміку продуктивності праці за допомогою адміністративних чинників.

В сучасних умовах найбільш адаптованою класифікацією чинників зростання продуктивності праці є відокремлення їх на наступні три групи: соціально-економічні, матеріально-технічні та організаційно-економічні. До соціально-економічних чинників зростання продуктивності праці відносять чинники, які визначають якість використання робочої сили, зокрема: рівень кваліфікації і професійних знань, компетентність, відповідальність, професійна мобільність, дисциплінованість, трудова активність, соціально-психологічний клімат в колективі та ін. До матеріально-технічних чинників відносять ті, що пов'язані з прогресивними змінами в техніці і технології виробництва, а саме: модернізація устаткування, впровадження нових прогресивних технологій, підвищення рівня автоматизації і механізації виробництва, використання нового вигляду сировини, матеріалів і енергії. У число організаційно-економічних чинників включають ті, які пов'язані із змінами в організації виробництва, праці і управління (удосконалення структури апарату управління і систем управління виробництвом, поліпшення матеріальної, технічної і кадрової підготовки виробництва, впровадження передових методів і прийомів праці, впровадження прогресивних норм і нормативів праці, удосконалення систем матеріального стимулювання).

Проте, певний інтерес являє собою точка зору російського ученого-економіста Л. В. Соколової, яка доповнила поняття "Сукупної продуктивності праці", в якому продуктивність розглянута на всіх рівнях, – внутрішньофірмовому (локальному), галузевому, регіональному, народногосподарському (національному), світової системи [7, с. 38]. Л. В. Соколова приходить до висновку про те, що незалежно від рівня економічної

системи, на будь-якому з них визначальними чинниками є ті, що характеризують не тільки живу працю (інтенсивність праці), але і уречевлену (ефективність економічної системи, залежної від раціонального використання ресурсів з використанням досягнень науки, досконалої техніки і технології, прогресивності управління) [7, с. 36].

Науковий підхід Л. В. Соколової до розгляду чинників, що впливають на зростання продуктивності праці, співпадає також з точкою зору шведського економіста, Нобелівського лауреата ХХІ століття С. Агнарсона, котрий вважає, що "... общая продуктивность зависит от технических инноваций и эффективного использования ресурсов и капитала в процессе производства..." [1, с. 112]. На цих же засадах російським ученим Ю.С. Шишковим проведено аналіз чинників, що впливають на продуктивність праці в галузевому розрізі на прикладі індустріально-розвинених країн, серед яких виділені найбільш вагомі, а саме – продуктивне устаткування, кваліфікація праці (робочої сили), технологія, науково-технічний прогрес.

Висновок з проведеного дослідження. Управління продуктивністю праці уявляє собою механізм багатофункціонального взаємозв'язку між виробничими силами і виробничими відносинами, внаслідок чого має передбачати не тільки врахування чинників, які впливають на ефективність праці безпосередньо на виробництві, а й чинників, які визначають загальні пропорції праці в національній економіці, механізм їх регулювання, рівень розвитку науки й знань, гнучкість і маневреність економічних методів управління, пріоритети інвестиційної політики, розподілу та кооперації праці, суспільну організацію праці, відтворення робочої сили.

Продуктивність праці слід розглядати як визначальний чинник економічного зростання і конкурентоспроможності національної економіки. Актуальність дослідження чинників підвищення продуктивності праці в сучасних умовах господарювання як вітчизняної економіки, так і світової обумовлено негативним впливом економічної кризи і досягненням провідної

мети ефективного управління національною економікою, а саме забезпечення відповідного рівня її конкурентоспроможності.

В результаті проведеного дослідження виявлено, що в науково-економічній літературі відсутня класифікації чинників зростання продуктивності праці для економіки яка розвивається, а саме для різних типів економіки (факторно-орієнтованої економіки; економіки, яка орієнтована на ефективність; інноваційно-орієнтованої економіки). Тому необхідно приділити уваги удосконаленню класифікації чинників зростання продуктивності праці для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Бібліографічний список

1. Агнарсон С. О совокупной производительности // Труд за рубежом, 2010. – №3. – С. 106-120.
2. Додонов О.В. Оплата праці у виробничій сфері : [монографія] / О.В. Додонов. – Луганськ: Вид-во ТОВ "Віртуальна реальність", 2006. – 166 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр "Академія", 2002. – Т.1. – 864 с.
4. Маркс К. Капитал / Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд., т. 23-26.
5. Райзберг Б.А., Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг та ін. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 495 с.
6. Синк Д.С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение: Пер. с англ. / Общ. ред. В.И. Данилова-Данильяна. – М.: Прогресс, 1989. – 528 с.
7. Соколова Л.В. О понятии социально-экономической категории "совокупная производительность труда"/ Л.В. Соколова // Человек и труд. – 2009. – №3. – С.35-38.
8. Solow R. Technical Change and the Aggregate Production Function / R.Solow // Review of Economics and Statistics. –1957. –V.39. – S.65-94.

Анотація

Досліджено погляди вчених-економістів на сутність і класифікацію чинників підвищення продуктивності праці. Представлені основні чинники підвищення продуктивності праці в сучасних умовах. Підтверджено, що продуктивність праці слід розглядати як визначальний чинник економічного зростання і конкурентоспроможності національної економіки.

Ключові слова: продуктивність праці, чинники підвищення продуктивності, конкурентоспроможність національної економіки.

Аннотация

Исследовано взгляды ученых-экономистов на сущность и классификацию факторов повышения производительности труда. Определены основные факторы повышения производительности труда в современных условиях. Подтверждено, что производительность труда следует рассматривать как определяющий фактор экономического роста и конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: производительность труда, факторы повышения производительности, конкурентоспособность национальной экономики.

Annotation

It is investigated sights of scientists-economists at essence and classification of factors of increase of labour productivity. Major factors of increase of labour productivity in modern conditions are defined. It is confirmed that labour productivity should be considered as defining factor of economic growth and competitiveness of national economy.

Keywords: labour productivity, factors of increase of productivity, competitiveness of national economy.